

СРБИСТИКА У ОКВИРУ ЈУЖНОСЛОВЕНСКИХ ФИЛОЛОГИЈА И БАЛКАНИСТИКЕ НА УНИВЕРЗИТЕТУ У БРНУ – ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ¹

У овом раду говоримо о историји проучавања српског језика на Масариковом универзитету у Брну, Чешка. Српски језик се поучавао најпре под именом српскохрватски још почетком 90. година прошлог века, у складу са званичном линијом о заједничком језику Срба, Хрвата, Црногораца и тадашњих муслимана. Самосталне студије српског језика и књижевности први пут су се појавиле у академској години 1997/1998. То значи да је Брно једно од мало универзитетских градова у Европи, где постоје одвојено самостална србистика и самостална кроатистика. Такав модел сматрамо као донекле објективно академско решење, али с обзиром на дугогодишњи мали интерес за национално конципиране словенске филологије, уопште не можемо искључити да ће се форма програма јужнословенских студија у будућности променити.

Кључне речи: србистика, јужнословенске филологије, балканистика.

I. Студије јужнословенских филологија на Масариковом универзитету у другој највећем чешком граду Брну имају дугу традицију – више о томе је могуће да се види нпр. у публикацији *Slavica na Masarykově univerzité v Brně* [Доровски (ed.), 1993]. После политичких промена крајем 1989. г., све до конституисања новог Одсека за славистику 1995. г., у Брну се изучавао **српскохрватски језик** (од 1991. г., у оквиру југославистике), осим српскохрватског, кандидати су могли да бирају у то време такође **бугарски језик и књижевност** (1989. и 1994. г.).

Југославистика је представљала српскохрватски језик и српску, хрватску и словеначку књижевност; основе словеначког и македонског језика су се изучавале као једносеместрални предмет. Још током студија југославистике било је очигледно да ова струка неће издржати темељне друштвено-политичке промене које су на подручју тадашње Југославије почеле 1990.

¹ Овај чланак је био написан у оквиру специфичног истраживања на Масариковом универзитету – пројекат „Савремени трендови у истраживању словенских књижевности, језика и култура“ (MUNI/A/0790/2013).

године, у складу с почетком распадања комунистичког друштвеног система у средњој, источној и југоисточној Европи. После 1991. г. југославистика као смер више није била у плану петогодишњих магистарских студија. Након потребних акредитација 1993. године први пут је могао бити студентима понуђен магистарски програм **македонски језик и књижевност**, а 1994. године **словеначки језик и књижевност**. Мало касније, већ „под закриљем“ Одсека за славистику, 1997. године дошло је време за **српски језик и књижевност**, а тек 1999. године за **хрватски језик и књижевност**. „Закашњење“ српске и хрватске филологије је било условљено тиме што смо чекали да заврше студије сви студенти програма југославистике и углавном проблемима око лектората (било српског, било хрватског језика). Од 2002. године је структура наших студијских програма прилагођена болоњском процесу, тако да су стари петогодишњи магистарски програми били замењени за трогодишње основне академске студије, завршене одбраном бакаларског дипломског рада, државним испитом и додељивањем академске титуле *бакалар* (енгл. *Bachelor*, В. А., чеш. *bakalář*, Вс.). На основне студије се надовезује двогодишњи дипломски програм (мастер академске студије) који поново завршава одбраном дипломског рада, државним испитом и додељивањем академске титуле *мастер* (енгл. *Master*, М. А., чеш. *magistr*, Mgr.). Како би се створила потпуна слика јужнословенских филологија, треба још да споменемо **балканистику**, коју нудимо од 2003. године у програму основних студија, а од 2007. године такође у оквиру мастер студија. У садашњости, дакле, предлажемо шест јужнословенских специјалности у програму основних студија и мастер студија. Осим тога, студенти могу да продуже своје образовање у четворогодишњем постдипломском програму докторских студија које се завршавају одбраном докторског рада (дисертације), државним испитом и додељењем академске титуле *доктор* (енгл. *Doctor*, PhD, чеш. *doktor*, Ph.D.). Они који су више заинтересовани за књижевност имају могућност да упишу **теорију и историју словенских књижевности** или **књижевну компаративистику**, они који више воле лингвистику могу изабрати програм **палеославистика и словенски језици**, а они који дају предност одређеној врсти мултидисциплинарних студија могу изабрати програм **филолошко-ареалне студије**.

До 1995. године се за јужнословенске филологије бринуо Одсек за историју средње, источне и југоисточне Европе Филозофског факултета Масариковог универзитета. Одсек за славистику (<http://www.phil.muni.cz/wusl/>) је био основан 1995. године да би објединио све словенске филологије, које су дотада биле у оквиру неколико других одсека, под заједнички „кров“. Допринос јужнословенских филологија је тада представљао четири специјалности: југославистику, бугаристику, македонистику и словенистику. Подробније о почецима српске филологије у Брну и о првом десетлећу јужнословенских филологија у оквиру обједињене славистике у Брну види код П. Крејчија [2006].

II. Као што смо навели горе, још током рата у бившој Југославији су били акредитовани нови студијски програми: словенистика и македонистика, тј. програми студија језика и књижевности конкретних нација (као што је такође била тада већ постојећа бугаристика). Југославистика је била ареални студијски смер који се ослањао о постојање државе, но логичко тежиште је било у сербокroatистици. Након распада СФР Југославије, није дошло до трансформације тог студијског програма у неку врсту терминолошки актуализоване форме, него обрнуто – распад је омогућио формирање самосталних, тзв. националних филолошких студија, чији је темељ било поучавање одређеног народног језика и књижевности. Тако је била акредитована самостална србистика и самостална кроатистика као филологије двеју постјугословенских нација најзначајнијих по броју, политички и културно-историјски. Наши студијски програми, дакле, нису формиран према (генетско)лингвистичком аспекту – то бисмо морали да акредитујемо сербокroatистику или нешто њој слично, већ у складу с **националним фактором**, што значи да ће стандардну норму српскога језика студенте довољно добро научити само квалификовани рођени Србин као лектор, а исто важи и за хрватску норму и хрватског лектора.

Преферирање **лингвистичког аспекта** би била занимљива алтернатива горенаведеног модела која би донела врло интересантне могућности студирања целог српскохрватског језичког простора као једне језичке целине (ареал једног полицентричног стандардног језика с четири варијанте, без терминолошких експеримената и врдања). Студенти би тако студирали српскохрватски у облику једне из његових варијанти (овисно о пореклу лектора), све народне књижевности писане српскохрватски, но с већим нагласком на теме и место студираних дела у оквиру балканске, европске или светске књижевности. Историјски догађаји би били гледани и интерпретовани с максималном стручном објективношћу. Питање је, међутим, уколико би овако конципирани студијски програм био за студенте прихватљивији и привлачнији него савремени „национално“ формиран програми српске, односно хрватске филологије.

III. Смер који се зове **СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ** нудимо студентима од 1997. године. У програм славистичких студија смо га досада укључили девет пута (још 2002, 2005, 2007, 2009, а од 2011. до 2014. године већ континуално сваке године). Први апсолвенти су још студирали према староме петогодишњем магистарском програму. Треба да кажемо да су тада студије биле претежно двосмерне, тј. сматрало се уобичајено студирање још једног смера – на пример друге филологије (чешке, руске, немачке, енглеске...) или нефилолошког смера (историја, театрологија, филологија, музикологија и сл.). Студент је морао да напише завршни рад (дипломски на

једном смеру који је требало да буде одбрањен и тзв. годишњи или стручни на другом – који смер ће бити дипломски, а који недипломски, зависило је од одлуке студента) и да положи државни испит. Када је на овакав начин завршио студије једног и другог смера, само тада је завршио своје универзитетско образовање и добио академску титулу *магистар* (Mgr.). Афирмисање болоњске декларације на Масариковом универзитету значило је реструктуризацију старих магистарских програма и обликовање нових програма универзитетског образовања у три степена. Старе магистарске програме морали смо преобликовати у двостепену форму – основни степен је трогодишњи и зове се бакаларски, други степен је двогодишњи и зове се /надовезујући/ магистарски (атрибут се користи понекад због разлике у односу на старе магистарске програме) – у ствари, ради се о мастер студијама, како се зову у српској наставној пракси. Бакаларски програм српске филологије данас укључује курс језика (сваког семестра), фонетику и фонологију (у компаративном јужнословенском погледу – један семестар), морфологију с творбом речи и синтаксу (два семестра) и српску књижевност (три семестра – први семестар у оквиру општог предмета *Старија писменост јужнословенских народа*, следећа два већ самостално). Осим тога, студенти уписују неколико једносеместралних (већином општих или уводних) предмета: основе науке о језику, основе науке о књижевности, основе науке о словенским језицима, преглед српске историје и културе у компаративном јужнословенском погледу (предмети *Историја и култура јужнословенских православних народа до 1914. године* и *Историја Југославије и Бугарске у XX веку*) и преглед географије, политике и савремене културе Србије (предмет *Савремена Србија*). Овакав програм је (био) намењен, у првом реду, студентима двосмерних студија. У задњих десетак година, међутим, има све више студената који бирају само један смер. У том случају, осим наведених обавезних предмета, студенти морају уписивати према сопственом избору друге предмете из понуде осталих смерова (најбоље филолошких). Завршни процес представља бакаларски дипломски рад (на дипломском смеру) који треба да буде одбрањен и тзв. завршни или стручни рад на недипломском смеру. На крају студент полаже државни испит који се састоји од четири тематска подручја – практичног српског (укључујући писмени испит – разина знања према Заједничком европском језичком оквиру: B2), српског језика са теоретског гледишта, српске књижевности и историје Срба и Србије (често у ширем балканском контексту). Слично функционише мастер програм српске филологије, у којем већину предмета намењених студентима овог другог степена – било једносмерних, било двосмерних, обезбеђује Одсек за славистику (тачније његова катедра за јужнословенске филологије и балканистику). Наставља се с језичким вежбама, а, осим тога, нудимо студентима основе лексикологије, стилистике, дијалектологије и преглед историје књижевног језика. Већину тих предмета – уколико је то могуће – припремамо

контрастивном методологијом тако да би били универзални за све студенте јужнословенских филологија. У узајамној употреби су јужнословенски језици (њихов број овиси о актуелном стручном профилу уписаних студената) и, наравно, стање у чешком језику (у мањој или већој мери). Студенти даље обавезно уписују савремену српску књижевност и старословенски језик. С подручја историје и културе могу бирати предмете с темом источног питања у XIX веку, историје и распада југословенске државе, косовског питања или чешко-јужнословенских односа. Завршни процес представља дипломски рад (на дипломском смеру) који треба да буде одбрањен и тзв. завршни или стручни рад на недипломском смеру мастер студија. На крају студент полаже државни испит који се састоји од четири тематска подручја – поново практичног српског (укључујући писмени испит – разина знања према Заједничком европском језичком оквиру: C2), српског језика са теоретског гледишта (дисциплине које су биле предмет предавања у мастер програму), савремене српске књижевности и најновије историје Срба и Србије (у ширем јужнословенском и балканском контексту).

IV. Српски језик се изучава још у оквиру једног другог смера – БАЛКАНИСТИКЕ. Ради се о студијском програму који представља алтернативу филолошким студијама. Док се у центру пажње филолошких програма налазе језик и књижевност, балканистика, као више ареални смер, има у својој основи три научне струке – језик(е), књижевност(и) и историју (земаља Балканског полуострва, или, можда неутралније казано, земаља југоисточне Европе). Акцент се ставља на разумевање међусобних односа и веза (нарочито на подручју књижевности и историје). Што се тиче практичног језика, студенти-балканисти на почетку свог студирања бирају први језик између српског, хрватског и бугарског језика и најкасније после другог семестра још други језик између прва три, којим се додаје још македонски. Нису дозвољене комбинације српског и хрватског, с једне стране, и бугарског и македонског, с друге стране. На крају својих основних студија, наш апсолвент балканистике припремљен је да разуме језик на читавој територији словенског Балкана, тј. „од Истре до Странце“. Балканистику смо досада нудили такође девет пута: 2003, 2005, 2007, 2008, а од 2010. до 2014. године већ континуално сваке године). Од академске године 2007/2008. балканистика има само форму једносмерних студија, али у новом и знатно проширеном облику.

V. Лекторат српског језика од самог почетка је био обезбеђиван лекторима македонског језика који су, свакако, били способни да изучавају и српски, захваљујући позицији коју је имао српски (српскохрватски) језик из

времена југословенске федерације. Због ограничених новчаних средстава, одсек није био у стању да осигура лектора – изворног говорника за више од 2-3 смера. Балканистичка катедра је већ имала македонског лектора, одсек је, међутим, настојао да тај лектор говори још један други јужнословенски језик. Тако је први македонски лектор био, у ствари, лектор македонског и словеначког језика. Сви лектори, који су радили после, уз македонски, обезбеђивали су истовремено и лекторат српског језика. У том тренутку нам се ово решење чинило боље него варијанта да српска филологија сасвим нестане. Током времена наведени модел је показао своја ограничења – лектори–Македонци су, додуше, били способни да дају студентима довољне основе српског језика, међутим, на вишим курсевима су почели да се испољавају њихови лимити – напосто нису били Срби, тако да нису могли да имају знање језика исте вредности и истоветну друштвено-културну оријентацију као лектор српског порекла. Зато нам је добродошла могућност да користимо понуду регионалних власти Јужноморавског округа, која је била у складу са његовом концепцијом изграђивања сарадње између Јужне Моравске и Шумадијског округа у Србији. Од академске године 2005/2006. до 2009/2010, тако смо могли запослити две лекторке српског језика из Београда – **Ану Петров** и **Бојану Матић**, које су одмах преузеле готово читаву наставу практичног српског језика у оквиру србистике, као и у оквиру балканистике, а осим тога, могли смо да понудимо два семестра изучавања основа српског језика и другим студентима Филозофског факултета (пре свега, осталим славистима). Када је била прекинута новчана подршка српског лектората са стране регионалних власти (дошло до промене њихове политичке структуре), обе лекторке постепено су напустиле Брно (једна је отишла у Праг због посла, друга се вратила у Београд), па смо морали да нађемо нове лекторе. Иако смо у томе у одређеној мери успели захваљујући апсолвенту бохемистике и србистике из Крагујевца, **Милошу Пантићу**, проблем стабилизације лектората српског језика уопште није решен, јер позиција садашњег лектора је само привремена.

Што се тиче броја студената, постоји велика разлика између податка који показује број у курсевима намењенима за студенте србистике и балканистике (оне који су изабрали српски) и податка који говори о броју у курсевима за студенте других специјалности. Е. Крејчова [2013: 277, 278] наводи такве податке за 2010, 2011, 2012. и 2013. годину, ми смо још допунили 2014. годину:

Почетни курсеви за студенте јужнословенских филологија и балканистике

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Српски језик	--	8	17	14	13
Хрватски језик	29	38	28	24	30
Бугарски језик	--	22	14	14	16

Почетни курсеви за студенте других филологија и нефилолошких смерова

	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Српски језик	6	16	57	42	29
Хрватски језик	71	72	79	84	85
Бугарски језик	33	26	53	31	13

Очигледна је превага интереса за хрватски језик, док „привлачност“ српског и бугарског језика је отприлике иста. Када успоредимо српску и хрватску филологију уопште, занимљиво је што је број кандидата хрватске филологије увек већи (два до три пута) него број кандидата српске филологије. Како да то објаснимо? Узрок видимо у томе што Хрватска, дакле и њен језик се јавља кандидатима интересантнија и атрактивнија него Србија и српски језик, и то вероватно због веће културне близине католичке Хрватске и такође због примамљивости хрватског мора и природе уопште. Јадранско море или Плитвичка језера често узрокују први контакт чешких младих људи с Хрватском и делују позитивно у том смислу, што се после таквог додира даље развија жеља за познавањем Хрватске и Хрвата.

VI. Из наведеног се види, барем оквирно, какав пут је прошла српска филологија од њеног основања 1997. године. Србистика у Брну до пре три-четири године никада није имала озбиљније проблеме персоналног карактера (за разлику од кроатистике). Број кандидата српске филологије, међутим, готово никада није био сасвим довољан. Да ли ће наша србистика и даље имати исти вид као и данас, то се сада не може рећи. Нека врста „фузије“ јужнословенских националних филологија би, међутим, добро дошла у мастер студијама где су за то током година створени најбољи услови.

Литература

- Доровски (ed.), 1993: *Slavica na Masarykově univerzitě v Brně*. Red. I. Dorovský, V. Válek, R. Večerka a M. Čejka. Brno: Masarykova univerzita, 2. doplněné a rozšířené vydání.
- Крејчи, 2006: Р. Крејчи, Deset let balkanistického semináře. Brno: *Slovanský jih VI*. (2006), č. 4, 3-10.
- Крејчова, 2013: Е. Крејчова, Южнославянските филологии и балканистиката в Масариковия университет в Бърно – съвременно състояние, проблеми и перспективи, у: *Паусиеви четения – Езикознание, Пловдив 10–12 октомври 2013 – Научни трудове, том 51, кн. 1, сб. А, 2013 – филологија*. Отговорни редактори Д. Иванова и Ж. Чолакова, 271-279.

Pavel Krejci

**THE SERBIAN STUDIES WITHIN THE SOUTH
SLAVONIC AND BALKAN STUDIES
IN THE MASARYK UNIVERSITY IN BRNO
(CZECHIA) – PAST, PRESENT AND FUTURE**

(Summary)

The paper deals with the history of teaching Serbian language at Masaryk University in Brno. Serbian language was taught initially under the name Serbo-Croatian because of the conception of the common language of Serbs, Croats, Montenegrins and Muslims at that time. The independent study of Serbian language and literature began in the academic 1997/1998. It means, that Masaryk University in Brno is one of the few European universities where there is independent Serbian Studies and independent Croatian Studies. We see it today as correct and objective solution, but with regard to decreasing interest in nationally conceived Slavic philology we do not exclude in general that in the future the form of South Slavic philology at university can change.

Key words: Serbian Studies; South Slavonic Studies; Balkan Studies.